

UNIVERZITET U TRAVNIKU
EDUKACIJSKI FAKULTET

**DRUGA MEĐUNARODNA
ZNAKSTVENA KONFERENCIJA U
OBLASTI KNJIŽEVNOSTI I JEZIKA
ZBORNİK RADOVA**

TRAVNIK, 8. – 9. NOVEMBAR/STUDENI 2014.

ZBORNİK RADOVA
DRUGA MEĐUNARODNA ZNANSTVENA KONFERENCIJA
U OBLASTI KNJIŽEVNOSTI I JEZIKA

Organizator konferencije
Edukacijski fakultet Travnik

Izdavač
Univerzitet u Travniku, Edukacijski fakultet
Aleja konzula br. 5, 72270 Travnik, BiH
www.eft.ba

Za izdavača
Prof. dr. Rasim Dacić

Urednik
Prof. dr. Enver Kazaz

Redakcijski kolegij
Prof. dr. Enver Kazaz
Prof. dr. Zvonko Kovač
Prof. dr. Joanna Rekas
Prof. dr. Renate Hansen Kokoruš
Doc. dr. Edisa Gazetić
Dr. Nihad Selimović
Mr. sci. Dženan Kos

Biblioteka
Zbornici

Lektura
Mr. sci. Dženan Kos

Tehnička obrada
Mr. Maid Omerović

Dizajn korica
Aljo Delić

Štampa
FTS Print

Tiraž
200

ORGANIZACIONI ODBOR
DRUGE MEĐUNARODNE ZNANSTVENE KONFERENCIJE
U OBLASTI KNJIŽEVNOSTI I JEZIKA

DOC. DR. EDISA GAZETIĆ, *predsjednica*
Edukacijski fakultet
Univerzitet u Travniku

MR. SCI. DŽENAN KOS, *sekretar*
Edukacijski fakultet
Univerzitet u Travniku

DR. NIHAD SELIMOVIĆ, *član*
Edukacijski fakultet
Univerzitet u Travniku

PROF. DR. ENVER KAZAZ, *član*
Filozofski fakultet
Univerzitet u Sarajevu

PROF. DR. JOANNA REKAS, *član*
Adam Mickiewicz
University in Poznań

PROF. DR. ZVONKO KOVAČ, *član*
Filozofski fakultet
Sveučilište u Zagrebu

PROF. DR. RENATE HANSEN-KOKORUŠ, *član*
Institut für Slawistik
Karl-Franzens-Universität Graz

SADRŽAJ

Edin Pobrić <i>Glasovi mržnje i ljubavi u „Pismu iz 1920.“</i>	9
Enver Kazaz <i>Kritika mržnje i utopija ljubavi (Andrićevo „Pismo iz 1920.“ kao polifonijska narativna pozornica)</i>	21
Alma Skopljak <i>Drugi/a u sistemu ili Hronike političkih, institucionalnih i kulturoloških represija</i>	35
Amila Kahrović-Posavljak <i>Salomon Atijas: uprisutnjenje bezglasnih drugih</i>	49
Marija Mitrović <i>Tipovi stranaca u Andrićevom delu</i>	59
Dženan Kos i Kenan Riđić <i>Poetika ratne traume i „Pismo iz 1920.“ Ive Andrića</i>	71
Анна Алексеева <i>Травма, национален метаразказ и литературен канон</i>	79
Đivna Mrdeža Antonina <i>Semantika pripovijedanja u „Proklesoj avliji“ Ive Andrića</i>	97
Бојана Анђелић <i>Тужна судбина капетана великог трансатлантика Титаник</i>	113
Nermin Šušić <i>Traumatična iskustva Andrićevih likova u „Proklesoj avliji“</i>	123
Snežana Milojević <i>Traumatčno iskustvo Drugosti u romanu „Gospođica“ Ive Andrića</i>	139
Стојан М. Ђорђевић <i>Стигматизација и трагично страдање немоћног појединца у приповеци „Мара милосница“</i>	151
Marija Marić-Mitrović <i>Orijent i okcident u „Proklesoj avliji“ Ive Andrića: Granica kao mjesto razlike/susreta i preispisivanja identiteta</i>	173
Amela Bajrić <i>Snovi i trauma Mustafe Madžara</i>	187
Jelena Ratkov Kvočka <i>Lepota, dobrota i učenost u „Proklesoj avliji“ ili vizija sveta bez granica</i>	193
Melida Travančić <i>Diskurs moći i straha u „Priči o vezirovom slonu“</i>	205
Merza Tucaković <i>Prisutnost traume kao odlike nekih likova u djelu Ive Andrića</i>	211

Merjem Mujkanović <i>Balkanske traume Andrićevih likova</i>	217
Владимир Алексић <i>„Страх од Турака“ после Маричке битке</i>	227
Jovanka D. Denkova i Mahmut I. Čelik <i>Tramatična iskustva detinjstva u pričama za decu Iva Andrića i u nekim delima iz savremene makedonske književnosti za decu i mlade</i>	239
Lejla Ovčina <i>Metodički model nastavnog sata usmjeren na drugog i drugačijeg u Andrićevoj pripovijetki „Aska i vuk“</i>	253
Mahmut I. Čelik i Jovanka D. Denkova <i>Детињство у причама за децу Иво Андрића и у причама за децу код турских писаца у Републици Македонији</i>	267
Milena Mileva Blažić <i>Sistemska didaktika slovenske mladinske književnosti</i>	277
Amira Turbić-Hadžagić i Samra Hrnjica <i>Jezik/jezici u „Anikinim vremenima“</i>	289
Zrinka Čoralić i Mersina Šehić <i>(In)direktno izražavanje trauma putem jezika: smetljive mednarodne finansijske u romanu „I“</i>	298
Naira Jusufović <i>Jezik i patologija identiteta</i>	311
Ozrenka Fišić i Ruža Tomić <i>Propitivanje etičkoga načela odgovornosti kroz biblioterapijsko iskustvo čitanja i izvedbeni performativ Andrićeve pripovijetke „Deca“</i>	317

Jovanka D.Denkova (Štip)
Mahmut I. Čelik (Štip)
Faculty of Philology
University "Goce Delcev"
Štip, Macedonia

Traumatična iskustva detinjstva u pričama za decu Iva Andrića i u nekim delima iz savremene makedonske književnosti za decu i mlade

Sažetak: U ovom radu se radi o jednoj paralelnoj analizi na nekim djelima iz savremene književnosti za decu i mlade i kratke price za decu i mlade od Iva Andrića. Analiza će se koncentrisati na traumatska iskustva u životima dece i nemoćne i slabije od nas/njih.

Ključne reči: Ivo Andric, Boris Bojadziski, Gligor Popovski, Vidoe Podgorec, Vase Mancev, dečja književnost.

1. Вовед

Нема вистинско враќање во детството, освен во сеќавањето. Колку пати човекот како љубопитно дете посакувал да излезе, да побегне од закрилата на детството и да се втурне во големиот непознат свет, за да подоцна, не еднаш, сакал да му се врати на детството и повторно во него да го најде некогашното засолниште. Во секој од тие стремежи човекот е немоќен - првиот пат принуден да ги насетува нештата, а во вториот да се сеќава на нив. Во расказите за детството на Иво Андриќ се преплетуваат сонот и јавето, фантазијата и стварноста, возможното и невозможното, играта и детското соочување со трнливостите на животот, минатото и сегашноста...

Во неговата проза детствата се речиси без љубов: запоставени, сиромашни, рано свртени кон животот и реалноста, а во чувствителните млади суштества остава непријатни и груби траги и лузни. Тој децата ги претставил како сериозни мали луѓе повлечени во себе, замислени, надвор од бучните и наивни детски игри. Скоро секој расказ на Андриќ кој зборува за децата и психологијата на младите содржи една епизода која на некој начин влијаела на формирањето на младото битие и во него оставила одредена трага.

2. Разглед на книгата раскази за деца „Деца“ од Иво Андриќ

Книгата „Деца“¹ е составена од тринаесет раскази кој што Андриќ почнал да ги пишува околу 1935-36 година, во својата зрела, животна и творечка доба. Андриќ, пред сè, пишува за едно тегобно детство, со многу неизлечливи рани, со многу лузни во душите на неговите мали јунаци, предвремено соочени со сиромаштијата, животните неправди и невозможноста својата детска игра да ја играат според сопствените замисли.

Во првиот расказ „Кула“ т.е. кула на детството е тајна која непрестајно се одгатнува. Тој останува верен на својата реалистична постапка, тој не отстапува од пред вистините којшто детството го прикажуваат главно во темни бои:

Во таа самрачна кула, во која сè беше трошно и склоно кон уривање, нечисто, лизгаво, мовта и бледата трева што никогаш не видува сонце, момчињата минуваа долги, светли и убави часови доживувајќи само ретки и темни мигови, кои ги донесува најубавата игра“ (КУЛА)

Според децата во расказот „Кула“ има паралела на два света реален –нереален.

---

¹ Иво Андриќ, Деца, Детска радост, Скопје, 2004.

Нереалниот според нив е семејството, училиштето и граѓаните, а **реален** и вистински свет е кулата со играта и доживеалиците.

Кога сите деца играат заедно, не чувствуваат никаков страв од темнината во кулата, но кога едно од децата останува само, каде што било сосема мрачно храброста го напуштила. Токму тогаш тој ја доживува траумата, како да се нашол во некој туѓ, опасен свет. Трчал, бегал, се кае, сака да викне, но од сето тоа нема бегање и е безнадежно, и дури кога излегува од тоа темно место, не му е жал за тоа што се "испробал" и сигурен е дека веќе никогаш нема да ја повтори пробата.

Андриќ ги прикажува пороците на детето кое го привлекува светот на возрасните, негова маана е тоа што прислушува туѓи разговори и токму тогаш се соочува со нешто непознато за него - зборот "сомнителен". Детето Лазар се измачува чувствувајќи дека треба да го дознае вистинското значење на зборот кој сите избегнуваат да го изговорат, а кај детето тоа создава сомнеж, но и страв од непознатото.

Андриќ е првиот книжевник кој ги зел верските стереотипи како тематски мотив во своето прозно творештво. Тој ги покажал различните димензии на соживотот кај постоечките (христијански, муслимански и еврејски) заедници во Б и Х. Како што потенцира и Предраг Јашовиќ², токму затоа што Андриќ ги бира своите јунаци надвор од стереотипите, во светот на различностите и Другоста, неговото дело се потврдува како современско (Јашовиќ 2013:41).

Во расказот „Деца“ Андриќ ги нарекол децата „мали деца“. Значи, детето е „мал човек“. Зошто? Дали тоа значи еднаквост меѓу човекот и детето - што не е добро или со тоа се истакнува особеноста на децата, нивниот оригинален свет? Но, детето на Андриќ е „мал човек“. Во расказот децата имаат своја војска, свои детски водачи, свое оружје (ловечки стап, летва, цевка од гума со олово). Навидум сериозно, но мошне наивно, Андриќ вели:

Малите луѓе кои ние ги нарекуваме деца имаат свои големи болки и долги страдања, кои подоцна како мудри, и возрасни луѓе ги забораваат. Поточно, ги губат од вид. Но, кога би можеле да се спуштат назад, во детството, како во клупата од основното училиште, од која одамна сме излегле, ние пак би ги здогледале тие болки. Таму долу, под тој агол, тие болки, и тие страдања и понатаму живеат и постојат како секоја стварност (КУЛА).

Кога подоцна, детството се мери со искуство и чувство на возрасниот човек, јасно е колку тешко им паѓаат на децата првите животни несоници, првите животни понижувања и порази. Токму затоа, нараторот-дете, ја прифаќа потполната одговорност за своите постапки и наспроти очекувањата на соиграчите, отстапува од правилата на играта. Одрекнувајќи се од можноста да припаѓа на тоа друштво и да игра по нивните правила, кои патем се надвор од неговите етички сфаќања, тој ја истакнал својата Другост, но и невозможноста да биде дел од тој колектив. На етички план, тоа придонесува потврдата на неговата личност во реалноста да стане посилен, а воспитната улога на расказот да биде поефективна.³ Или како што вели Зорана Опачиќ, овој расказ сведочи за одбивањето да се прифатат предрасудите и злото (Опачиќ 2011).⁴

Другите раскази од оваа книга покажуваат дека децата не се толку весели и безгрижни. Тие стапуваат во акција, користејќи го искуството на возрасните. Децата лесно ги препознаваат и тешко ги доживуваат неправдите кои им ги нанесуваат возрасните. Во расказот „Прозорец“ момчето е казнето - добива ќотек, иако не било виновно, и тоа никогаш не го заборавил. Во тој расказ, меѓу останатото, Андриќ вели:

² Предраг Д.Јашовиќ, Рушење стереотипа у приповеци Деца, Детињство, бр.1, 2013, стр.41.

³ Предраг Д.Јашовиќ, Рушење стереотипа у приповеци Деца, Детињство, Нови Сад, бр.1, 2013, стр.44.

⁴ Зорана Опачиќ, Наивна свест и фикција, Змајеве дечје игре, Нови Сад, 2011.

Но никогаш, ми се чини ни пред ни потоа, потешко и погорко не почувствував болка и понижување од тој ќотек, како тоа утро додека сè уште сите во куќата спиеја и додека низ скршениот прозорец, во првата светлина се покажуваше надворешниот свет полн со бесмислени зла и неразбирливи одговорност (ПРОЗОРЕЦ).

Мислата на Андриќ дека цел животен век потоа се лекуваме од такво детство, доволно зборува за тоа како децата како ова момче, никогаш не ги забораваат болниот гнев и понижувањето доживевани во детството.

Во денешниот свет децата паѓаат во замките на стравот, живеат во стравот на невините човечки суштества пред појавите на овој свет. За тој страв зборува и еден од расказите на Андриќ. Расказот „Книга“ започнува со хронолошка интонирана реченица која ветува многу: „Со чувство слично на страв, почнувам да ја пишувам кратката историја на еден долг и голем страв“ (Андриќ 2004: 50).

Писателот се задржува на оној специфичен детски страв кој е предизвикан од сосема незначителен повод – а кој може да биде фатален за целиот подоцнежн живот:

Станува збор за оние ситни, невидливи, а судбоносни доживувања кои често ја кришат душата на тие млади луѓе кои ги нарекуваме деца, а преку кои возрасните, преокупиран со своите грижи толку површно преминувале или воопшто не ги забележувале (КНИГА).

Момчето позајмиле книга (за патувањата) од училишната библиотека која, додека се симнува по скалите, му паѓа до рацете и кориците се одвоиле од листовите. Тогаш почнале тешките грижи, неизвесноста и стравот: *Што ќе му кажат за книгата во училиштето? Како да ја поправи ?...* И кога сам ја залепил и со страв ја предавал очекувајќи да биде откриен, искаран и казнет, професорот и не гледајќи, ја фрлил книгата врз купот останати книги. Момчето било спасено. Долгите месеци на стравување, неуспех во училиштето, планирањето што и како да постапи - биле избришани со еден потег од раката на професорот, а додека момчето:

Го обзема чувство на неразбирлива трогнатост. Во грлото му се качува безгласно липање. Седел така долго занесен со наведната глава, со грчевито испреплетени прсти, како некој зрел и преморен човек кој потполно им се предал на кратките моменти на одмор (КНИГА).

Во расказот „Змија“ од една страна се претставени ќерките на австрискиот генерал Радаковиќ, Агата и Амалија, а од другата страна малото босанско девојче на кое му се заканува смртта од каснување на змија. Тоа се два различни света, но сепак победува неопходноста на унесреќениот да му се пријде, пред сè, како човек независно од неговата социјална положба.

Во „Панорама“ која што изгледа како калеидоскоп низ кој се менуваат големите градови со свои луѓе и расположенија, со свои привлечности и противречности. Внесен во тоа шаренило од бои, младиот босански гимназист е фасциниран: тоа како да не е светот на стварноста, па му се причинува како да поминува низ некој свој долг и немирн сон, од една до друга сопствена илузија, неспокој, внатрешна треска. Самиот вели:

Сè што дотогаш значеше мојот вистински живот тонеше во непостоење... Моето видно поле, а со него и целата свест, беа наполно исполнети со земјите и градовите кои пред мене се лизгаа и во кои се губев (ПАНОРАМА).

Од тие слики, малиот јунак чувствува „среќа и совршено блаженство“, но штом ќе згасне таа прекрасна игра на илузии, тој повторно, и којзнае по кој пат, ќе се соочи со неумоливата животна стварност па оттаму и размислувањето:

Излегував во самракот во кој беше сè познато и немило, тонеа во вистинските улици на мојот град како во грд сон, чувствувајќи како зад мене сè подалеку останува светот на мојата единствена светла стварност (ПАНОРАМА).

Еден поинаков тип на страв од своето детство и младост ни опишува нараторот во расказот „Прв и последен пат на сцена“ кога како гимназист, со другарите во родниот град организираат театарска претстава која во моментот на неговото појавување на сцената се претворила во сеопшта смеа:

Во тој момент посакав само едно: да падне завесата... Ми изгледаше дека и времето стои и дека сите луѓе на земјинава топка од срце се кркотат. Ми беше срам. Гледајќи дека друг спас нема, побегнав од отворената сцена и се скрив во дното на таванот, зад некои даски...така закопан и заборавен остана во мене еден настан од моите детски години (ПРВ И ПОСЛЕДЕН ПАТ НА СЦЕНА)

За жал, авторот ни открива дека тој настан секогаш ќе го носи со себе како лузна, во вид на „мачен сон, полно со некои пресметки со луѓето, кои завршуваат на онаа мала сцена на таванот“ (Андриќ 2004: 10). Видливо е колку ваквите навидум ситни настани во животот на младиот човек, оставаат силни траги кои ги носи во себе цел живот.

Расказот „На брегот“, освен спомените од мачното детство, го отвора и прашањето за поделеноста, и тоа преку играта на децата на едниот крај од реката. Еве колку контрастно се насликани двете страни:

На нивната, левата, страна од реката сонцето веќе беше зајдено. ...Од стрмните, усојни страни на левиот речен брег веќе наидувааше студенината на вечерината. ....Другиот, десниот брег сè уште беше целиот осветлен; и инаку побогат со дрвја и зеленило, сега, во галежната светлина на попладневното сонце, изгледаше свечено и раскошно и ги привлекуваше кон себе капачите од левиот брег (НА БРЕГОТ)

Овде, преку опозицијата светло-темно, таму-ваму, лев брег-десен брег, авторот го подвлекува стравот кој се раѓа кај капачите од студенилото на левиот брег. За главниот лик, Марко, левиот брег, со својот пустош и студенило го отсликува она што тој е, ја отсликува сиромаштијата: „Тука нема радости, ни движења, ни новости, а животот без тоа и не е живот, туку голо постоење, робување на животот“ (Андриќ 2004:71). Тоа се прашањата кои ја измачуваат оваа млада душа на прагот на животот, кога е жеден за промени и вистинска радост, но за жал во неговата средина нема никој со кој би можел да ги сподели мислите:

И не постои никој со кој би можел да поразговара за тоа, кој би можел да му помогне во решавањето на прашањата што навираат во него последниве години: зошто е така и зошто го има тоа кај другиот свет, меѓу другите луѓе, и што би требало да се стори за да го има тоа и овде (НА БРЕГОТ).

Како „приказна во приказна“ во овој расказ е вметната приказната за семејството на девојчето Роза Калина, една од нивните другарки, која потекнувала од семејство на австриски офицер, но мајка ѝ ја зачнала со некој уметник. Тоа довело до поделеност и

кавги во семејството, заради што Роза постојано се плашела од родителите, зашто чувствувала дека таа е причината за тоа:

Но, стравот од родителите, и од нивната сматна, но несомнена неслога никогаш не исчезнуваше сосем, туку се враќаше, порано или подоцна, во чудни и неочекувани настани (НА БРЕГОТ).

Наспроти забраните од дома, таа постојано се дружи со децата од улицата. Таа поделеност во неа, и припадноста на два толку различни света и самата неа во иднина ќе ја одведе по несигурни врвици од животот.

Мошне впечатлив во расказот е моментот кога групата момчиња почнале да ја забележуваат убавината на Роза и размислувале кој од нив прв ќе ја бакне, сè додека таа самата не решила дека тоа треба да биде Марко. Моментот на исполнување на договорениот бакнеж, предаден на цели три страници, е исполнет со огромна пресија на стравот кој го чувствува Марко, подзасилен со вкочанетоста на Роза:

...Со матна свест за она заради што дојдоа и што треба да се изврши, макар колку и да изгледа тешко и неможно, момчето го приближи своето лице до нејзиниот десен образ кој остана неподвижен...Пусто и суво, како што е сè на брегот, и по малку непријатно, срамотно. ..Ушите два пати ги доближи усните до тој образ, но никако да пламне она чудо што треба да го донесат бакнежите од разговорите....Маченички се трудише со склопени очи, растреперено срце и со слух исполнет со страшен шум да го оствари она што се вика бакнеж“ (НА БРЕГОТ).

Ваквиот страв кај него ги раѓа прашањата: „Во ушите чувствува некаква страшна бучава; и непрестајно се прашува: што треба да стори сега?“ (Андриќ 2004: 86), за да по враќањето во реалниот живот си сите сили се упати кон оној, другиот, светлиот брег, брег кој го симболизира подобриот и подостоинствениот живот:

Гледаше како спротивниот брег се приближува и станува сè појасен и во тоа наоѓаше нова сила. Само да плива! Да исплива од студената вода и да му го сврти грбот на сè, и на мечтаењата за она што било, и кое веќе го нема, и за она што би требало да биде, и на овој брег и на овој живот. Да плива и да исплива! (НА БРЕГОТ).

Во расказот „Излет“ преку излетот на група гимназијалци и пронаоѓањето на една стара и крива шајка, ќе се создаде повод пред читателот да се развие уште една „приказна во приказна“ за кнежевското семејство, за кнегињата и нејзиниот изгубен прстен, и малтретирањето на кое ги подложува сите вработени во куќата особено младата Елена:

Од тој ден русокосото и нежно девојче се наоѓа како прво на ударите на непредвидливите куди на оваа жена и на нејзините настани на гнев, со причина или без причина, но секогаш без мерка и граница. Оттогаш живее во страв и сенка. Тој страв од она што може да го помисли, рече и стори кнегињата, а може сè, го скамени девојчето во неговиот развој и на неговото лице му даде печат на речиси постојано стегање и вкочанетост (ИЗЛЕТ).

Психичкото малтретирање заради прстенот и сомнежот во Елена, ќе го предизвикаат нејзиното самоубиство, а по пронаоѓањето на телото и изгубениот прстен, и кнегињата

сама си пресудува со бесење на шајка. Можеби се работи за истата шајка која ја наоѓа гимназистот Петар на излетот, а можеби и не, но веднаш потоа почнува силно да го чувствува нејзиното присуство како го прободува во слабините, па со еден замав ја фрла во реката.

Во расказот „Екскурзија“ Андриќ ја внесува темата на духовите, тема која припаѓа на фантастиката, во случајов – ониричката фантастика. Во овој расказ, стравот од реалниот свет пренесен и во сонот преку раскажаната приказна и гласно изговорените зборови на девојката за повикување на духовите, добива грозоморни димензии, кога во ноќните часови духот на Дамад Али-паша, загинат на Петроварадин, а погребан уште жив на Калемегдан, се вовлекува во сонот на девојката. Ваквиот страв комплетно ја парализира без можност за бег и излез:

Боса, разголена и разбушавена, девојката одеше назадечки по студените камени плочи, отстапувајќи чекор по чекор пред еден висок, мрачен лик што ѝ се приближуваше без видливо движење, но неумоливо. Отстапуваше подавајќи ја пред себе десната рака со раширени прсти, во немоќно движење на безнадежна самоодбрана (ЕКСКУРЗИЈА).

Во своите раскази Андриќ внесува и елементи на фантастичниот свет, поточно преку парабола и алегија, користејќи го животинскиот свет, тој открива длабоки вистини за животот. Речиси нема расказ во кој по некој таков елемент не ја доизградува сликата на детското разбирање, детските копнежи, илузии и сониншта. Андриќ знае дека детето е најголем сонувач и дека неговата фантазија нема граница. Расказот „Аска и волкот“, секако е пример за тоа каде што ја доведуваат хероината на овој расказ, малата Аска, до соочување со смртта. Немирниот и љубопитен дух на Аска, потребата да трага по задоволство во прозрачните шумски предели, ја доведуваат во голема непријатност - одненадеж се соочува со страшниот волк. Но, таа не се збунила пред дрскиот и злобен волк, пред неговите вжарени очи и исклештени заби. Нејзе ѝ бил потребен само момент за да го сфати ужасот во кој се нашла, но и да смисли нешто со што може да се одбрани од најлошото. Тоа нешто била играта. Аска ја сакала уметноста - одела во балетско училиште, била надарена за игра, и таа игра ѝ помогнала да се одбрани од сигурната смрт. Со својата игра, таа го изненадила волкот, го маѓепсала со движењата сè додека не дошле овчарите и ја ослободиле од опасноста. Ете, колку играта во овој расказ била спасоносна за малата Аска. Со својата волшебна игра – игра за живот – Аска го победила волкот и на свој начин покажала дека уметноста е посилна од злото.

За Андриќ детството е чисто и измислено и таинствено. Во него има детска наивност и простодушност, но и претерана живост, детската потреба што поверно и подоследно да се емитира светот на возрасните. Андриќ никогаш не заборава да му пристапи на детскиот свет со почит, со израз на писател кој верува во децата, во нивните игри и, во природноста и едноставноста во нивните постапки но и во нивната меланхолична загледаност во иднината.

3. Трауматичните искуства на децата во современата македонска литература за деца и млади

Многу блиски до расказите на Иво Андриќ, но на македонско тло, се расказите за деца и млади од авторот Борис Бојациски⁵.

---

⁵ Борис Бојациски, како учител, на своите и идните поколенија остави дело кое е и ќе биде нивно четиво и лектира. Тоа дело, со сите свои литературни вредности, подемот го доживува по ослободувањето, а особено е значајно бидејќи е врзано и неделиво од првиот наш весник за деца „Пионер“. Роден е на 23 Февруари во Охрид 1915 година, а умира на 9 мај 1959 година во родното место. По завршената учителска

Притоа, во тој контекст, особено се истакнува збирката раскази „Чекори што не можеа да запрат“. Карактеристичен белег во расказите на Бојациски претставуваат архаизмите. Тоа се старомодни зборови за опишување на некоја појава и со тоа Бојациски, несомнено, го зачувал изворниот македонски јазик. Тоа пак, претставува позитивна одлика на стилот на пишување на Бојациски затоа што во денешно време македонскиот јазик изобилува со интернационализми кои секако дека имаат свои синоними во нашиот мајчин македонски јазик. Раскажувајќи за празниците и обичаите, за повредениот галеб, за болното дете, за предупредувањата од опасностите што демнат од детската игра, за пожртвуваноста, за другарството, авторот недвосмислено испраќа порака до најмладите читатели од чија содржина можат да научат и да бидат подготвени за предизвиците во нивното секојдневие. Ете затоа децата уште од најмали нозе треба да бидат внесени во светот на литературата, а соодветен пример за нивно упатување во тајните на пишаниот збор претставуваат расказите на Борис Бојациски.

Во збирката раскази „Чекори што не можеа да запрат“⁶ детето е постојано во движење, во акција, оска на животот, светот, дејствијата, животната драма. Во нив авторот го предава детето како општествено битие, како дел од една целост што се гради и создава, што градејќи го новото и себеси се преобразува. Овде авторот го проследува социјалното и моралното сивило на стварноста, социјалните и класните разлики, расипаноста, лицемерието и експлоатацијата што особено ќе ги почувствува малиот Јордан од расказот „Пусту желби“ соочен со еден слој занаетчији - мајстори, а всушност експлоататори, какви што се Андон и Ангеле. Во тие мигови во душата на обесправеното момче бликнуваат прашања на кои одговорот се насира во далечините: „*А сега каде? Кај кого? Надежта на татко му и топлата желба на мајка му ги гледаше истинати... Ох! Зошто е животот толку тежок!... Да не му беа барем рацеви олку слаби, немошливи!*“ (Бојациски 1958: 61). Борис Бојациски ја открива бескрупулозната алчност на тој слој луѓе, кои се сврзани со власта и како такви можат да направат сè, па дури се закануваат и со најдрастични одмаздувања кога ќе ја насетат загрозеноста на своите интереси. Јордан не може да сфати што всушност се случува со него, зар навистина сите негови желби имаат епилог- пусти желби, до изнемоштеност чепкајќи во себеси, барајќи ја смислата и за утрешниот повторен обид кај некој друг мајстор- занаетчија. Тоа е релјефен лик на дете кое е инкарнација на мачното и светлото, грозоморното и надежното, злото и доброто што го носеше со своите брзи бранови онаа разбучена, широка и матна река која татнеше во далечините и будеше немир. Овде како да се насетува една дискретна симболика, алузија на утрешниот немир со кој ќе се разрешат социјалните и класните антагонизми и агонијата на детството со многу мачнина во себеси, а во просториите во кои со страв зачекорува (Китанов, Марјановиќ: 2007).⁷

Бојациски, во расказот „Мојот другар“, болно ни ги претставува траумите од детството на малиот Драго, кога по Водици, родителите на неговиот најдобар, но болен другар Томе го однеле да го искапат во осветените води на езерото, другарчето, и покрај сè – умира. Тагувањето на Драго по загубата на неговиот другар, врсник е предадена навистина импресивно: „*Се скрив во едно коше и долго, долго безутешно плачев, овој пат сам, без мојот другар Томе*“ (Бојациски 1958: 80). За тоа колку се длабоки

школа во Шабач, работи како учител во охридските и струшките села, а по ослободувањето е уредник на разни списанија. Како учител, напишал неколку приказни за деца. Бојациски е добитник на бројни награди за неговата литературна активност. По ослободувањето на Македонија, Бојациски бил еден од првите македонски автори за деца. Последните години од својот живот ги минал во родниот град, каде што и умира на 9 мај 1959 година.

⁶ Борис Бојациски, Чекори што не можеа да запрат, Детска радост, Скопје, 1958.

⁷ Блаже Китанов, Воја Марјановиќ, Литература за деца и млади (литературна критика), кн.2, Педагошки факултет „Гоце Делчев“, 2007, Штип.

трауматичните настани од детството сведочат следниве негови зборови: „Тоа стана пред многу години кога безгрижноста на детството нè носи на своите крилја, а доживувањата оставаат длабоки траги сè до староста“ (Бојациски 1958: 73).

Малиот Трајан од расказот „Браздата вода“, кој иако нема што да облече на нозете, бос оди на училиште, се труди да постигне што повисок успех, иако школувањето не му е на мајчиниот јазик, сепак, не сака неправда. Тој дури влетува и во тепачка со друго дете, кое му ја попречува водата, кога ја наводнуваат нивата. Тој и неговото семејство сакаат чесно да си го заработат лебот, одгледувајќи разни овошја и зеленчук и ги продаваат. Меѓутоа, неправдата која ќе му биде нанесена со натепувањето од страна на детето само затоа што со него се неговите постари роднини, во неговата душа создава горчина и јад кои не можат така лесно да се избришат:

Татковците и чичковците му си гледаа сеир и задоволно се смееја, а Трајан безмерно увреден стана, си ја зеде мотиката, паларијата и со полни очи јад си отиде...Помина една недела, поминаа две, а него сè повеќе го печеше и болеше во душата. Зар ним да им ја земат браздата вода?! И прстите до болка се стегаа во тупаница“ (БРАЗДАТА ВОДА).

Читајќи го расказот „Игри“, солзите сами ни навираат во очите и никако не можат да се сопрат. Малечката Јанинка играјќи си, ја отвора печката и пали лист хартија од тетратката. Сувата хартија наеднаш пламнува и пламенот се разнесува врз нејзиното фустанче. Очајнички бара помош, со солзи во очите од болката која ѝ ја нанесува црвениот разлутен пламен. Ова страшно искуство претставува голема траума и за нејзе и за нејзиното помало братче, кое е сведок на случувањето, но не може да ѝ помогне зашто и не ја разбира сериозноста на ситуацијата:

Сините очиња топло и нежно го гледаа сестричето. По бескрвното нејзино лице расцути осмев. Братчето ја гледаше и се чудеше. Сите се така тажни! Како стана сè така брзо и страшно! Та нали само до пред малу тие толку убаво си играа! (ИГРИ)

Јунакот Мите од расказот „Стивна бурата“ и самиот преживува премрежие заради желбата да не го напушти училиштето, се соочува со многу предизвици во кои тој е победникот. Успева да стигне до училиштето без разлика на тоа што надвор има снег до колена и многу се лизга. Со пламенот од книгите, успева да го избрка волкот кој му го попречува патот. Во душата чувствува страв, но се бори со сите предизвици што животот му ги приредува:

Ги загриза усните. Му се поткосија нозете, рацете; снагата му омале. Во главата му се зародуваа и растеа страшни мисли...сосема наблизу чу долго и страшно виење. Се стресе...Од крчкањето на волчешките заби Мите се здрви. Му се исуши устата, а срцето ќе му искочеше! Во стравот ја гушкаше ветката како мајчината рака заштитница (СТИВНА БУРАТА).

Писателовата љубов кон понижените прозвучува со тонови кои ја потсилуваат дидактичката идеја, но без оглед на сè Борис Бојациски е творец на социјалниот расказ за деца и младина во македонската литература. Хероите на неговите раскази се деца на сиромашни, навредени и понижени, често болни родители, ситни бавчанци, благородни, кои од пелени го чувствуваат на својот грб тешкиот и нерадосен живот, горчливиот залак на сиромашната трпеза и навредливиот однос на богатите. Тоа се чесни

и морално здрави деца, способни да трпат, да простуваат и да се надеваат, но немоќни за одмазда, иако за тоа имаат многу причини и поводи (Подгорец 1970:77).⁸

Душевните немири и дилеми на момчето во расказот „Немири“ произлегуваат од пронаоѓањето на поголема сума на пари: „*Ни самиот не знаеше дали беше тоа од страв или од радост. Пред очите му поигруваа една по друга неисполнетите желби, така примамливи и убави!*...“ (Бојациски 1958: 119), и момчето ги разгледува излозите со прекрасните играчки, за веднаш потоа во свеста да му се појават сликите на неговите сиромашни родители и моментот кога тие ја распределувале и онака малата заработувачка, а со тоа и прашањата:

Ами тате ако ја изгубеше заработувачката?! Што ли ќе станеше со нив?! Како ли му е сега, по оваа зима на тој, што му испаднало ќесето? Кутриот! ...Како да ги дослушуваше првите акорди на својот внатрешен глас (НЕМИРИ).

Како што се гледа, речениците му се јасни, концизни и богати по мислите што ги изразуваат. Секој расказ избобилува со силни и разнообразни чувства. Наизменично се јавуваат тагата и радоста, чувството на одговорност и чувството на гордост по завршената работа, немирите и возбудувањата карактеристични за сите деца.

Сите овие проблеми и тешкотии децата ги примаат многу тешко и во нивните срца се врежува страв и трауми. Во тој контекст, може да се спомене расказот „Скап динар“ ја открива маката на детето кое во неможност да ѝ помогне на болната мајка на поинаков начин, се обидува да заработи на чесен начин средства за да може да ѝ ги купи лековите на мајка си.

Како што претходно е споменато, Борис Бојациски претежно пишува за децата. Неговите раскази се полни со игри, знаења, искуства и поука за тоа што треба, а што не треба најмладите да го прават. Дава многу опширни описи на природата, на ликовите и настаните.

Сиве овие карактеристики со кои се одликува творештвото на Борис Бојациски го ставаат во редот на автори кои недвосмислено, сигурно зачекориле кон развојот на детската литература. Затоа со право може да се каже дека Борис Бојациски бил и останува да биде плоден и афирмиран автор, ценет општественик и културен работник.

Типичен пример за нарушени односи меѓи луѓето е и романот „Заборавениот колосек“⁹ од Глигор Поповски, главниот јунак-наратор – Јанко го напушта домот заради нарушените семејни односи. Животот на улица ќе го спои со деца слични на него, меѓу кои е и момчето Осман, кој најмногу се идентификува преку клишето на својот говор, со што се верификува реалистичноста на овој лик. Неговиот идиолект, богат со многу турцизми, е типичен за ромската националност, а кога на тоа ќе се додаде фактот дека Осман е неписмено Ромче, јасни се следните наративни секвенци кои се упатени кон него, а можат да се слушнат од околината: „Ќе го биде шејтанот“ (32); „Види го ти курназ“ (44); - Копеци! - рече човекот“ (32); „- Ујт, шејтану црн!“ (50); „Сиктер...“ (141). Оттука, и погрдните зборови-турцизми кои им се упатуваат на Ромчињата имаат верска основа и позадина.

Ваквиот однос кон Ромите и стереотипите кои постојат што се однесува до нив, особено го заболуваат главниот лик во романот „Белото циганче“¹⁰. Посебно внимание заслужува односот на селаните (возрасни и деца) кон Циганите како кон народ кој нема

⁸ Видоџ Подгорец, Белешка за писателот, во кн. „Првите цутови“, Наша книга, Скопје, 1970, стр.77.

⁹ Глигор Поповски, Заборавениот колосек, Скопје, Детска радост, 2001.

¹⁰ Видоџ Подгорец, Белото циганче, Скопје, Култура, 2001.

свој дом, свое родно огниште, луѓе кои питаат по селата или се занимаваат со разни криминални дејанија. Притоа, во обраќањето кон Циганите и за нивна квалификација, селаните користат многу зборови (аугментативи и пејоративи) со погрдно значење: „Ѓупчишта“, „Ѓупчиња“, „Веќе се накучиле под врбине“, „Ќе ни ја поцрнат водата“ (26); „Ајде Ѓупци, собирајте си ги парталите и – магла! Да ве нема оттука! (27); „...крадци...“ (60), „Овој парталко сака да се тепа“ (61), „Циганите – луѓе!? Циганите се само Цигани и ништо друго“ (62), „Циго“ (168), „Душкало“ (169), „Молкни, мршо!“ (181), „Тиквари“, „Шакали“ (184), „Ти си полжав, Циго, а не слободен човек!“ (209), „Скитници“ (234), „Разбојници со пиштоли и крадачи на јаболка и грозје“ (251), „без’рбетник“ (278), „Ѓупска работа“ (298), „машкудани... ортомари“ (317), „апаша... котекчи“ (319), „Мрсник ниеден“ (349), „Мрсни чергари! Ако ве сретнеме уште еднаш, ќе ве испотепаме како кучиња!... Вошливи ѓупски гадови!“ (348), „локач ниеден“ (383). Малиот јунак/наратор-Таруно, иако не е Ромче, живее во циганската черга од бебе и се чувствува како дел од нив, па оние кои не се Роми и нему му се обраќаат на истиот начин.

Во романот „Инакво лице“¹¹ од Васе Манчев се среќава погрден израз мотивиран од вродениот нагрден изглед на лицето на главниот јунак: „Ќе те убијам, куче краставо! Неблагодарно копиле, семе на ѓаволот, со лице на злото!“ (59). Во овој роман омразата на луѓето е мотивирана од нагрденото од природата лице на главниот јунак (дете), што укажува дека луѓето скоро секогаш имаат предрасуди кон она што е поинакво.

4. Заклучок

Ангелина Бановиќ Марковска разликува *имаготипски раскази* кај Андриќ, односно раскази кои го покажуваат контактот меѓу различни нации и култури, начинот на кој тие меѓусебно се доживуваат преку претставите и сликите што ги создаваат едни за други. Тоа се авто- и хетеро- слики, најчесто оптоварени со клишеа, предрасуди и стереотипи. Бановиќ-Марковска зборува и за тоа дека наративниот свет на Андриќ е сместен во еден наративен граничен (меѓу) простор, во еден топохрон, кој е еден вид на граничен простор, кој е еден вид на граница во која се вкрстуваат културните, историските, половите, па и расните, интелектуалните, и социјалните обележја, поради кои некој идентитет се разликува од Другите, но и од нему сличните. Тоа особено беше евидентно кај Андриќ во расказите „Деца“, „Змија“, „На брегот“ и „Излет“ каде поделеноста меѓу двата ентитета, било национални или верски зоврива до точка кога враќање нема, а ваквите случаи најчесто завршуваат со мачни последици, кои, пак, од своја страна оставаат трајни трауми во сеќавањата на детето и неговото оформување како личност (Бановиќ-Марковска).¹² Во тој контекст, неодминливо е да се спомене расказот „Кула“ каде особено се чувствуваат бинарните опозиции надвор-внатре, светло-темно. Притоа, надвор е сигурно, светло, топло, разиграно и весело, а внатре е сосем спротивно-заканувачко, мрачно, сиво, самрачно, застрашувачко. Со слична конотација е и расказот „На брегот“ за кој исто така стана збор во погорниот дел од текстот, каде двата брега, не се само географски разделени, туку истовремено се и слика на поделеноста на меѓу луѓето, простори каде очите на едните се постојано свртени кон Другиот, поинаквиот. Овде повторно доаѓаме до констатацијата на Бановиќ-Марковска за тоа дека треба да се

¹¹ Васе Манчев, *Инакво лице*, Детска радост, Скопје, 1988.

¹² Ангелина Бановиќ Марковска, *Имаголошки рефлексии во расказите на Иво Андриќ*, преземено од <http://makedonija.rastko.net/cms/files/books/5040838638f9f> на 19.01.2015

разбере феноменот балкански идентитет, кој подразбира прифаќање на разликите, од било каков карактер. Тоа, несомнено, се однесува и на расказите и романите од македонските автори за кои овде се говори. Кај Борис Бојаџиски, се работи пред сè за социјални раскази, во кои причина за поделеноста меѓу луѓето/децата е сиромаштијата, кај Глигор Поповски и Видое Подгорец тоа беше националната и верска припадност, кај Васе Манчев причина за отфрленоста и страдањето на детето беше неговиот поинаков физички изглед...

Ако се осврнеме на тврдењето на Слободан Ж. Марковиќ¹³ и на неговата типологија на детството, можеме да заклучиме дека, без оглед дали се работи за сеќавања од сопственото детство (детството како искуство) и таков е на пример расказот „Деца“, романот „Заборавениот колосек“ или расказот „Пусти желби“ од Борис Бојаџиски, или, пак, се работи за детство опишано преку очите на нараторот-дете, каде точката на гледање е од страната на детето, како во расказот „Панорама“ или расказот „Мојот другар“ од Борис Бојаџиски, ваквите предрасуди и настани оставаат трауматични сеќавања и лузни не само врз детството, туку и врз личноста, возрасниот човек кој се развива од детето. За тоа колку се длабоки трауматичните настани од детството сведочат следниве негови зборови: „Тоа стана пред многу години кога безгрижноста на детството нè носи на своите крилја, а доживувањата оставаат длабоки траги сè до староста“ (Бојаџиски 1958: 73).

Од горенаведеното, евидентно е дека и во македонската и во јужнословенските литератури, несомнено и во светската, постојат дела во книжевноста за деца во кои авторите од позиција на детето навлегуваат и многу сликовито говорат за неговиот интимен свет, за сите настани кои оставаат длабоки траги, а понекогаш и лузни во неговата душа. Од друга страна, тоа се и раскази кои откриваат мноштво "граници" од секаков тип (верски, економски, социјален), но сепак преовладува оптимизмот, зашто се чини дека токму децата се оние кои не се помируваат со таквите ограничувања и неправди. Иако некогаш, се прикажани како послаби и недоволно моќни да променат нешто, сепак самиот револт е доволен и доволно зборува дека постои голема веројатност дека ќе се изградат во личности кои нема да толерираат такви ограничувања, од било каков тип.

The traumatic experiences in short stories for children by Ivo Andric and in some works of modern Macedonian literature for children and young people

Abstract

This paper makes a parallel analysis of works of contemporary literature for children and youth and stories of Ivo Andric for children and youth. The analysis will concentrate on the traumatic experiences in the lives of children and the infirm and weaker than themselves.

Key words: Ivo Andric, Boris Bojadziski, Gligor Popovski, Vidoe Podgorec, Vase Mancev, children's literature.

КОРИСТЕНА ЛИТЕРАТУРА

---

¹³ Според Violeta Dimova, Collection of short stories for children by Balkan Nobel laureate Ivo Andric, Gostivar: Hikmet, br.22, p.64-73.

1. Андриќ, И. (2004). Деца, Скопје: Детска радост.
2. Бановиќ-Марковска, А. Имаголошки рефлексии во расказите на Иво Андриќ, преземено од <http://makedonija.rastko.net/cms/files/books/5040838638f9f>
3. Бојадиски, Б. (1958). Чекори што не можеа да запрат, Скопје: Детска радост.
4. Dimova, V. (2013). Collection of short stories for children by Balkan Nobel laureate Ivo Andric, Gostivar: Hikmet, br.22.
5. Јашовиќ, Д. Предраг. (2013). Рушење стереотипа у приповеци Деца, Детињство, Нови Сад, бр.1.
6. Китанов, Б., Марјановиќ, В. (2007). Литература за деца и млади (литературна критика), кн.2, Штип: Педагошки факултет „Гоце Делчев“.
7. Опачиќ, З. (2011), Наивна свест и фикција, Змајеве дечје игре, Нови Сад.
8. Подгорец, В. (1970). Белешка за писателот, во кн. „Првите цутови“, Скопје: Наша книга.
9. Подгорец, В. (2001). Белото циганче, Скопје: Култура.
10. Поповски, Г. (2001). Заборавениот колосек, Скопје: Детска радост.